

ARBETE OCH FRITID

Av professor WILHELM SJÖSTRAND

Arbetet, som tidigare betraktades som en välsignelse, börjar nu alltmera att uppfattas som ett nödvändigt ont. Största möjliga vinst genom minsta möjliga arbete tycks vara politikernas strävan. Konsekvenserna av upplösningen av vår tidigare arbetsetik diskuteras i denna artikel av professor Wilhelm Sjöstrand, som understryker: "Det bebådade och av många efterlängtade fritidssamhället måste förberedas genom en mycket målmedveten omläggning av uppfostran, skolundervisning och yrkesutbildning".

aktiviteterna. Leken skulle vara grundad i det egna intresset eller i lusten att för stunden göra det man gör, medan arbetet skulle sakna denna förankring i den handlandes motivation. En sådan distinktion är dock ganska misslyckad. Det vore synd om människan, ifall hennes dagliga möda inte skulle ha en fast grund i hennes eget behov att vara verksam inom ett visst yrke. För de flesta friska människor torde arbetet vara spontant och lustfyllt samt ge livet innehåll och mening. En enkät bland våra pensionärer, speciellt dem som inte lyckats finna en passande ersättning för sin tidigare sysselsättning, skulle säkert kunna ge intressanta resultat i detta hänseende.

Debatten om arbete contra lek kan även belysa förhållandet mellan arbete och fritid. Om både barnets vanligaste aktivitet och den vuxnes förvärvsverksamhet hittills i västerländsk kultur haft sina rötter i en på olika vis behovsgrundad motivation, synes skillnaden mellan dem snarast ha legat i vad man *uppnått* genom dem. Den förre har i regel inte haft några ekonomiska konsekvenser, medan den

Vid de försök som gjorts att avgränsa barnets lek från den vuxnes arbete har man pekat på vissa olikheter. Man har bl. a. hänvisat till skillnaden i spontanitet hos de båda

senare lett till sådana. Det kan emellertid ifrågasättas, om man inte nu genom olika åtgärder faktiskt håller på att skapa den klyfta mellan arbete och lek eller fritidssysselsättning, vilken förut i vanliga fall knappast existerat. Den tysta förutsättningen för många argumentering tycks vara ett återvändande till paradislegendens betraktelsesätt: människans förbannelse är att hon måste tjäna sitt bröd i sitt anletes svett. Arbetet börjar att betraktas som ett nödvändigt ont, och politikernas strävan tycks vara att vinna väljarnas gunst genom att reglera samhällsförhållandena enligt önskemålet, att man skall få största möjliga vinst genom minsta möjliga arbete. Parallellt härmed torde i så fall med viss nödvändighet gå en upplösning av hela vår tidigare arbetsetik. Yrkesambition och yrkesstolt-het minskas. Det gäller inte längre att göra ett bra jobb utan att komma ifrån saken så snart som möjligt och få sin fulla betalning på enklast tänkbara sätt. Allt mindre ofta hör man talas om arbetets välsignelse, och få tar på sin tunga den gamla satsen, att arbete befordrar hälsa och välstånd.

Slavdrivarsystem

Någon enhetlig bild föreligger naturligtvis ännu inte. Egendomliga inkonsekvenser kan konstateras. Medan man siktar till att minska arbetet och öka fritiden för "den

vanliga människan", tolererar man inom styrelser och ämbetsverk — som nyligen framhållits i pressen — ett fullkomligt slavdrivarsystem. För "de stora pojkarna" i kanslihuset och andra liknande institutioner tycks man inte räkna med någon 40 timmars arbetsvecka inom en snar framtid. Där är karriären helt beroende av att man kan åsidosätta fritidsproblemet, försumma familjen, riskera hälsan och utveckla sig till en veritabel "arbetsnarkoman". För en universitetslärare, som skall försöka hinna med både undervisning, forskning och en alltmer svällande administration, ter sig talet om fem dagars arbetsvecka närmast som ett hån. Betecknande är också, att man just i samband med fem dagars arbetsvecka inte på allvar tagit upp spørsmålet om serviceyrkenas ställning. Kommunikationer, hälsovård, inköp (för dem som är lördagsfria) etc. kan inte upphöra två dagar i veckan. Men hur skall man göra med dem, som måste sköta tåg och flygplan, tanka våra bilar, vårda våra sjuka eller åldrande kroppar, ta emot våra beställningar bakom disken osv.? Dessa människor bör ha lika stor rätt som alla andra att få mesta möjliga betalning för minsta möjliga insats. Men man har ägnat en begränsad uppmärksamhet åt deras förhållanden. Det är förvisso hög tid att man sätter sig ner och t. ex. försöker göra beräkningar av

vad det kommer att kosta samhället, då det förr eller senare blir oundvikligt att skapa likvärdighet för alla kategorier vid avvägningen mellan arbete och fritid.

Många är optimistiska och tror att problemet skall lösa sig själv på grund av den tekniska utvecklingen och den nya situation, som därigenom skapas för samhället och medborgarna. Detta är en djärv dröm. Dess sanningshalt kan betvivlas. Gäller inte i stället även här den parkinsonska lagen? Ju mer komplicerad och krävande den tekniska utrustningen blir, desto fler personer kommer den m. a. o. att engagera. Visionen av en datamaskinernas värld, där några få går omkring och kontrollerar, att allt fungerar som det skall, medan alla övriga ägnar sig åt sina tidsfördriv, är dessutom inte enbart angenäm. Kommer dessa "knapptryckare" att bli de övrigas slavar eller dessas herrar? Intetdera kan godtas. Och vad gör nu alla dessa människor, som man väntar bli friställda från mera väsentligt och tidsödande arbete? Om riskerna vittnar den statusjakt, som redan blivit ett allmänt fenomen. I stället för att utveckla ambition och stolthet i yrket koncentrerar man sig på olika symboler, som vittnar om vilken social position man uppnått: bilar, båtar, sommarstugor, hundar, TV av senaste modell, utlandsresor etc. I längden tycks allt detta dock inte kunna skänka den till-

fredsställelse, som flertalet människor erfarit av att få utföra vad som kallats ett hederligt arbete.

Att vara "nyttig"

Det problem, som till följd av hela denna utveckling måste klaras upp, synes i första hand vara följande. Människan i västerländsk kultur har hittills fostrats till att prestera och — som det heter — vara nyttig. Motivationen för hennes verksamhet i den vuxnes värld är byggd på social inläring under barndomen. Den emotionella bundenhet, som i normala fall existerar mellan föräldrar och barn, används av de förra till att ställa krav på de senare. Barnen skall "vara duktiga" i en hel mängd hänseenden. Med tiden blir presterandet självändamål. Det är inte längre föräldrarnas välvilja som man söker garantera genom sitt beteende. Men tillfredsställelse och trygghet förblir inte desto mindre intimt knutna till de aktiviteter, som hör samman med "duktighet". Skolan har åtminstone i äldre utformning fortsatt denna inläring. Vid yrkesutbildning och i förvärvsarbetet har hithörande motivation likaledes blivit den viktigaste faktorn. Strävan efter prestige är i sin tur uttryck för samma sekundära behov, som från början alltså har sitt upphov i det förhållandet, att barnet i vår hittillsvarande västerländska civilisation tvingats att skaffa sig emotionell trygghet genom att pres-

tera. Arbetet får med tiden mening och innehåll genom att det är förankrat i just de behov, som börjar växa fram, redan då babyn lyfter på huvudet och mamman utbrister: "Vad duktig Du är".

Det är mot denna bakgrund man kan förstå, att endast s. k. nyttigt arbete fortfarande ger fullgod tillfredsställelse åt flertalet människor i vuxen ålder i vårt samhälle. Fritidens förströelser är bra som omväxling men kan inte pågå hur länge som helst, utan att det uppstår en inre oro och olust, som i sin tur måste absorberas av arbete eller av ny och ännu oprövad aktivitet. Problemet blir därför att befria framtidens människor från det hittillsvarande prestationsmotivet, om de skall kunna trivas i ett samhälle med minimal insats för flertalet medborgare. Är detta över huvud möjligt?

Förändringen kan i vilket fall som helst inte ske med en gång utan måste komma så småningom. All uppfostran är till sin innersta natur ganska konservativ, i så måtto som flertalet föräldrar fungerar i enlighet med vad de en gång fått lära sig. Man kan inte helt enkelt säga till dem, att de skall låta bli att kalla sina barn duktiga i olika sammanhang, och därmed anse sig ha nått målet. De kan visserligen många gånger själva i sitt arbete ha kommit långt bort från äldre ideal på förvärvslivets område, men i sina hem fortplantar de trots det-

ta gärna de attityder, som de själva en gång övertagit. Vissa föräldrar har således tillägnat sig den nya mentaliteten att göra det minsta möjliga för största möjliga betalning men vill ändå ha barn, som i olika hänseenden är "bättre" än andras: snabba i att lära sig läsa, duktiga i fråga om räkning, över huvud taget överlägsna i hela sin utveckling osv.

Ny social motivation

Men om förändringen skall ge framtidens människa verklig trivsel i det datamaskinstyrda samhället — ifall denna vision någonsin kan bli verklighet — måste de aktiviteter som står till buds för "den vanliga människan" verkligen komma att byggas ner i en lika stark motivation, som förut har skett i fråga om arbete. Den lek, som skall fortsätta hela livet igenom, måste naturligtvis vara spontan och framför allt bevara sin spontanitet även på lång sikt. Förvärv av statussymboler och dessas utnyttjande torde därvidlag inte längre vara tillräckligt. Kulturella aktiviteter med allvarligare syftning synes bli nödvändiga. Men dessa aktiviteter måste då som sagt från början få en fast grund i en social motivation av liknande slag som den som tidigare utbildats vid inriktning på s. k. nyttigt arbete.

Det räcker då sannolikt inte med ett *passivt* tillgodogörande av kulturens alla verksamhetsformer. Konst

för folket måste bli konst av folket, litteratur för vanliga människor måste bli litteratur av just dessa människor osv. Man får inte glömma, att både förströelseverksamheter och olika konstnärliga prestationer fram till nu har varit en uppgift för personer, som ingalunda har kunnat ägna sig åt dem på lek. Här har det varit fråga om arbete, många gånger mycket hårt sådant. Den friställda människan i framtidens värld får räkna med att underkasta sig samma hårda villkor, om hon med bevarad motivation skall kunna känna sig tillfredsställd med sina egna kulturella insatser.

Två viktiga synpunkter måste dessutom diskuteras i sammanhanget. Det finns som bekant olika uppfattningar om kulturmanifestationernas tillkomstbetingelser. I H. K. Schjelderups nyligen till svenska översatta "Psykologi. Den moderna psykologiens grunddrag och tillämpning" (W&W, 260 sid., 13:50) — i flertalet hänseenden en utmärkt introduktion på området — beskrivs de båda huvudståndpunkterna enligt nedan. Å ena sidan heter det: "Social, konstnärlig, intellektuell och annan skapande verksamhet är inte bara 'sublimerade' utslag av primitiva behov utan genuina uttryck för behov som på ett naturligt sätt anmäler sig när organismen, särskilt nervsystemet, har nått en tillräckligt hög utvecklingsnivå". Å andra

sidan påpekas: "På grund av sina starkt förträngda tendenser står diktaren på gränsen till neurosen men övervinner denna genom att låta den få utlopp i det konstnärliga skapandet". Om den förra uppfattningen är riktig, synes ett helt folk verkligen under erforderliga betingelser kunna bli i hög grad kulturproduktivt. Om den sistnämnda ståndpunkten skulle komma sanningen närmast, måste man räkna med att göra ett folk till neurotiker, innan den friställda tiden kan fyllas av meningsfyllt kulturellt skapande.

Även om ledigheten skulle kunna göras fruktbar på angivet sätt under mindre drastiska förutsättningar än senast angivits, återstår det emellertid att avgöra, om ett folk med minimalt arbetstväng och ett stort mått av fritid kan beräknas överleva i den värld, varmed man alltjämt måste räkna. Frågan om vad som orsakat de olika kulturernas undergång i det förflutna blir här aktuell. När man kommit i det läget, att ledande skikt — och det betyder för en demokrati hela folket — blivit i övervägande grad sysselsatt med kulturell verksamhet, finns det alltjämt andra folk och raser, som drivs av prestationsmotiv i äldre bemärkelse. Endast vid en garanterat fredlig utveckling kan dessa tänkas låta sina strävanden stanna inom den egna intressesfären. Man kan kanske göra detta problem mera konkret genom att

fråga, i vad mån det varit möjligt för en utövande konstnär att föra en likaberättigad tillvaro i låt oss säga ett guldgrävarläger.

En sak är alldeles tydlig: det bebådade och av många efterlängta- de fritidssamhället måste förberedas genom en mycket målmedveten

omläggning av uppfostran, skolundervisning och yrkesutbildning. Meningsfylld aktivitet betyder väl motiverad aktivitet. Olika kulturyttringar måste därför bli ett behov för hela folket, om dettas fritid skall fyllas av annat än en i längden tom jakt efter statussymboler.

OM inbördeskrigets utbrott i Spanien

Den på yttersta vänsterhåll hävdade uppfattningen, att man har att göra med en kamp mellan en laglig, demokratisk regering och ett fascistiskt uppror, är en fiktion och knappast ens en hederlig sådan. Striden står ej mellan fascism och demokrati utan mellan ordning och anarki. Den s. k. regeringen i Madrid hade för länge sedan upphört att fylla, ja, överhuvud taget aldrig fyllt, en ordnad styrelses främsta uppgift, att hävda lag och säkerhet i landet, utan med armarna i kors åsett sina huliganers våldsdåd.

Svensk Tidskrift 1936